

MÜDAFAA-İ HUKUK

ERZURUM KONGRESİ

Tuncer AKTAŞ *

23 Temmuz 1919 Erzurum Kongresi'nin yapıldığı tarihtir. Her yıl kongre etkinlikleri yapılırken sadece yüzeysel birkaç çalışma ile törenler yapılır, sonuçta o günün önemi müsamere havasında bitirilir.

Türk Tarihinin dönüm noktalarından biri olmasına karşın, bu önemli gün Erzurum'da yapılan küçük anma toplantıları dışında Türkiye'nin gündemine dahi giremez. Cumhuriyetin temelini nasıl ve hangi koşullarda, hangi zorluklar içerisinde atıldığı düşünülmeden olaya geniş bir çerçeveden bakmadan yapılan törenler her gün tarihimizi biraz daha unutmamıza neden olmaktadır.

2004 yılı 23 Temmuz'unda yapılan etkinliklere Müdafaa-i Hukuk Derneği yöneticileri büyük destek vermişlerdir. Bu destek sayesinde yapılan panelde ülkemizin içinde bulunduğu koşullar ile 1919 koşulları mukayese edilerek tartışılmış ve önemli sonuçlara varılmıştır. Biz bu yazımızda 1919 koşulları içerisinde bulunacağız ve o günlerde Türk Yurdunun içinde bulunduğu güçlükler ile kongreyi gerçekleştiren insanların çabalarını vereceğimiz satırbaşları ile açıklamaya çalışacağız.

WILSON PRENSİPLERİ :

Dünya Savaşının sona ermesi ile birlikte Amerika Cumhurbaşkanı Wilson gelecek barış koşullarını 14 maddelik bir program halinde Dünya kamuoyuna açıklamıştı. Bu prensiplerden Osmanlı Halkının ve aydınlarının önemli bir bölümünün haberi dahi yoktu. Wilson Prensiplerinin adil bir barış getireceğine inanmışlardı. Bu prensiplere göre harpte yenilmiş olmak fazla korkulacak bir mesele gibi görülüyordu. Ama prensipler incelendiğinde muhteva olarak; Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerinde kurulacak yeni devletlerin varlığının işaretleri ortaya konmakta idi. Prensipler şunlardı ve bizi ilgilendiren kısımları ana başlıkları ile şöyle idi:

1- Milletler arasında gizli anlaşmalara son verilerek açık diplomasi usulünün uygulanması

2- Karasuları dışındaki denizlerde gerek harp halinde, gerek barış halinde trafiğin kesin olarak

serbest olması.

3- Ekonomik engellerin imkan derecesinde kaldırılması ve ticari meselelerde bütün milletler arasında eşitlik kurulması.

4- Her milletin silahlanmayı, iç güvenliğini sağlamaya yetecek dereceye indirmesi,

5- Müstemlekelere ait bütün isteklerin hakimiyet meselesinin, ilgili halkın menfaatleri ile hükümetin haklı istekleri derecesinde geniş ve tamamı ile tarafsız bir fikir ile serbestçe tartışılması.

6- Halihazırdaki Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan kısımlarına itirazsız bir hakimiyet sağlanması, fakat halen Türk boyunduruğu altında bulunan diğer milliyetlere salt güvenlik içinde varlıkları ve eziyetsiz olarak gelişmeleri imkanının kefalet altına alınması.

7- Çanakkale Boğazı'nın milletler arası teminat altına alınarak bütün milletlerin ticaret gemilerinin serbestçe geçmesi için açık kalması.

8- Kesin anlaşmalara dayanılarak eşit derecede karşılıklı siyasi istikrar, mülk bütünlüğü güveni sağlamak amacı ile milletler arasında genel bir cemiyet kurulması lüzumu. Bu Prensipler yayımlandığı zaman dikkat edilecek olursa Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye prensipler içerisinde yerini almış bulunuyordu. Ve doğrudan Türkiye'yi hedef alan maddeler açık ve tartışmasız bir şekilde prensipler içerisine yerleştirilmişti. Bu prensipler Osmanlı İmparatorluğu bakımından önemli idi. Bundan sonra yapılacak bütün antlaşma ve mücadelelerde Wilson Prensipleri ön planda tutularak Türkiye'yi etkilemeye devam etmişti. Bu gün dahi Wilson Prensipleri'nin Türkiye'ye ilişkin bölümü gündeme taşınmak istenmektedir. O bakımdan Wilson Prensiplerini hatırlamakta büyük yarar olduğu kanısındayım.

BİR ANI :

Erzurum Kongresinin mimarlarından büyük insan Cevat DURSUNOĞLU Türk Ordusunun terhisinden sonra 1919 başında memleketi Erzurum'a dönerken Doğu Anadolu'yu şöyle anlatıyor:

" Yollar Rus Ordusunun çeşitli döküntüsüyle dolu idi. Köylerin çoğu boştu halkın pek azı yurt-

larına dönebilmişlerdi. Bunlar da birer virane olan evlerine yerleşmeye çalışıyor, günlük geçim derdiyle çırpınıyorlardı. Hele Gümüşhane'den öteye kışı sertleşmeye başlayan amansız iklimde yoksul halkın durumu bir afet halini almıştı. Köylerde ateş yok, ocak yok. Geçen dört yılın çetin kış savaşlarında insan eti yemeye alışan kurtlar geceleri sürülerle dolaşiyor ve insanlara saldırıyorlardı. Biz ancak kafileler halinde ve günde onbeş yirmi kilometre yürüyebiliyorduk. İklim şiddeti, savaş sonrası musibeti yetişmiyormuş gibi, bir de hükümete felaketi her tarafa çökmüştü. Memleketin şirazesini ancak bu sınır vilayetleri, halkının siyasi olgunluğu ve sağ-duyusu koruyordu. Bu kötü şartlar altında çoğunlukla yavan ekmeğe dahi bulamadan han viranelerinde ışısız ve ateşsiz geceleyerek çeşitli güçlüklerle yirmi bir günde Erzurum'a varabildik.

Çocukluğumun en mesut günlerini içinde geçirdiğim ve 1915 - 1916 kışında tabyalarında dövüştüğüm Erzurum şehri bir enkaz yığını olmuştu. Savaştan önce seksen bin nüfusu oldukça refahla besleyen, çarşılarında pazarlarında kalabalıktan geçilmeyen bu gösterişli sınır kentinden kocaman bir köy harabesi ortada kalmıştı. Savaş yıllarında onbinlerce insan tifüsten ve çeşitli bulaşıcı hastalıklardan ölmüş, istila öncesinde eli ayağı tutanlar muhacir olmuş, on bin kadar hemşeriyi de Ermeniler çekilirken öldürmüşlerdi. Şehirde kılıç artığı olarak üç dört bin kişi kalmıştı. Bir bu kadar da köylerden buraya göç etmişlerdi. Bu yüzden şehir köylemişti. Ölümünden kurtulan hemşehriyle, muhacirlikten dönenler yangınlardan ve patlayan cephaneliklerin depremlerinden kalan eski refahlı evlerinin harabelerinde birer ikişer oda tami ederek içine sığınmışlar, geri kalan enkazı yakarak kışı geçirmeye uğraşıyorlardı. Dış görünüşü umut verecek gibi değildi"

Doğu Anadolu'nun Kuzey kısmı ulusal kurtuluş Savaşı öncesinde bu durumda idi.

Erzurum Kongresi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Erzurum'da böylesine olumsuz koşullar altında toplamaya hazırlanıyordu.

Halk yıllar süren savaşlarda yenik ve bezgin düşmüştü. Onları ulusal bilinç altında yeniden toparlayıp, yönlendirmek de oldukça güç gözüküyordu.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ANADOLUYA GÖNDERİLMESİ :

Türkiye'yi İstanbul'dan kurtarmak mümkün

gözüküyordu. Osmanlı Devleti İstanbul'la birlikte ölüyordu. Diğer tarafta Anadolu ciddi bir tepki göstermeden mağrur ve sömürgeci Avrupalılar ve onların yandaşları Ermeni ve Rumlar tarafından yutulmaya hazırды.

Aydınların başlattıkları ve kurmuş oldukları "Müdafaa-i Hukuk" teşkilatlarını umursayan yoktu. Anadolu güçsüzdü, çaresizdi. Kaderini bekliyordu. Bu durumda kaderi tayin edecek olanlara rahatlık veriyordu.

Padişah ve Hükümet Anadolu'ya arkasını çevirmişti. Onların devleti de İstanbul surları içine sıkışmıştı. Şimdi onlar bu devleti kurtarmaya çalışıyorlardı. Padişahın ve hükümetin Anadolu'da olanlardan duydukları rahatsızlık vardı.

Ve bu rahatsızlığı gidererek Anadolu da kalan son Osmanlı Ordularını denetim altına alıp, dağıtmak gerekiyordu. Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa ise İstanbul'da bulunuyordu. Rahatsız ve huzursuz idi. Gözünü Anadolu'ya dikmiş bekliyordu. Anadolu'da baş gösteren asayişsizlikten ve bu asayişsizlik sonucu doğacak fırsattan haberi yoktu.

Barış Türkiye'sinin en huzursuz bölgelerinden birisi Samsun'dur. Bu bölgede Pontuşçu hazırlıklar, huzursuzluğun baş kaynağı idi. Çoğunluğu Rum olmak üzere elli kadar çete Samsun bölgesi içinde huzur ve asayiş kökünden bozmuştu. Bütün bu huzursuzluklar ve bölgenin içinde bulunduğu durum İstanbul'daki İngiliz kumandanlığının dikkatini çekmiş, bu bölgeyi denetim altına almak için Orta Anadolu'dan Karadeniz'e açılan Samsun Kapısı'nı denetlemek amacı ile burayı kontrol altında tutmak istiyordu. En azından bu bölgede denetim sağlanmalı idi.

İngilizler Samsun'a küçük bir askeri birlik çıkardılar. Bu birlik Merzifon'a gitti ve bu bölgede olaylar birbirini takip etmeye başladı.

Bu sıralarda Türk Genel Kurmayı Orduyu sefer halinden barış haline sokmak için plan hazırlamakta. Bu amaçla ordu müfettişlikleri kurmakta idi. Samsun bölgesinde de İngiliz Kumandanlığı ve kurmayı ile anlaşmaya varılarak Samsun'a yüksek rütbeli bir subay gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu bölgeye gönderilmesinin nedeni, 1. Dünya Savaşı sırasında Mustafa Kemal'in Enver Paşa'ya ve Almanlar'a karşı olan tutumu idi. Böyle birisinin İngilizlere de güven telkin ettiği açıktı. Bütün bu durumlar Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya ulaşabilmesi için olumlu bir adım olmuş, Mustafa Kemal'e fırsat

yaratmıştır.

Mustafa Kemal Paşa 6 Mayıs 1919'da harbiye nezaretince görüşülüp kabul edilen kararlarla birlikte Samsun'a doğru yola çıktı.

16 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa karargahı ile birlikte İstanbul'dan hareket ederek üç gün sonra Mayısın 19'unda Samsun limanında sahilten bir hayli uzakta demirledi. Artık Mustafa Kemal ve Arkadaşları Anadolu kapısında dırlar. Bu kapıdan içeri girdikten sonra kendisini bekleyen zafere doğru onu hiçbir engel durduramayacaktı.

Mustafa Kemal Samsun'a çıktığında asayişin sağlanabilmesi için jandarmayı yetersiz bulmuştu. Orduda askerlerin geniş miktarda firar ettiklerini öğrenmişti. Genel kurmaya gönderdiği asayiş raporları bu üzücü gözlemlerle dolu idi.

Sağlık durumu bozuktu. Böbreklerinden rahatsızdı. Buna karşılık çok çalışmak zorunda idi. Kafası büyük ihtilal hazırlığının güç problemlerini çözmekle meşguldü.

Bu sırada en önemli olaylardan birisi de İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali olmuştur. İşgal hareketi Anadolu'da hareketlenen ulusalcı eylemlerin hızlanmasına neden olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa 28 Haziran Sabahı erkenden Sivas'tan hareketle 2 Temmuz günü Erzurum'a ulaştı. Burada saray baş katibinden kendisine yazılmış bir telgraf aldı. Bu telgrafta bazı tertip ve teşebbüslerde bulunduğu bu durumun İngilizlerin dikkatlerini çektiğini hükümete baskı yaptıklarını, içinde bulunulan şartlar nedeni ile saltanat merkezinden taşranın kurtarılmasının mümkün olacağı hakkında haysiyet kırıcı bir muamele yapılmadan ya istifa ederek yahut, derhal İstanbul'a dönmesi gerektiği bildirilmektedir.

Bu uyarıya Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapta Anadolu'da kalmakta bir sakınca görmediğini bildirerek yoluna devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa 3 Temmuzda Erzurum'a ulaştı. Erzurum'a geldiğinde de kendisine iletilen mesaj ve duyurular oldu. İstanbul'un isteği derhal o havaliyi terk etmesidir. Mustafa Kemal Paşa kendisine bu emri ileten Harbiye Nazırı Ferit Paşa'ya şu önemli sözleri söyleyerek bir anlamda İstanbul ile doruğa ulaşan anlaşmazlığı noktalamıştır.

"Ermenistan'a vaat edildiğini bilmekle heyecan ve galeyan içinde bulunan doğu vilayetleri halkı arasından çıkıp gelmek hususundaki teklifinizi yerine getirmekte şahsi irademi kullanmaktan manen ve maddeten memnun bulunuyorum. Vaziyetin takdirini, müsellemler olan fetanet ve nü-

fuzu nazarı Samilerine arz eylerim efendim."

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldiği zaman İstanbul'la ilişkisi en gergin noktada idi. İpler bir anlamda kopmuştu. Her an ordu müfettişliğinden azil edildiği ve hatta ordu ile ilişkisinin kesildiği kendisine tebliğ edilebilirdi. Günlerden beri sürüp giden telgraf yazımlarının; makine başı konuşmalarının bu sonuca varacağını biliyordu ve bu sonuca hazırdı.

Erzurum'dan kolordu kumandanı olarak bulunan Kazım Karabekir Paşa vatansever bir askerdı. Ve kolordu ise Mustafa Kemal Paşanın emrinde olduğunu kendisine iletmmişti. Bu içinde bulunulan koşullarda çok önemli bir destekti ve bu destek Mustafa Kemal'in başarısında önemli bir etken olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa ve Erzurum'a birlikte gelen arkadaşlarını bekleyen önemli tehlike ve sorunlar vardı. Böylesine ulusalcı bir hareketin o zamanki güçlü devlet İngiltere tarafından benimsenmesi mümkün değildi.

Erzurum kongresinin 10 Temmuzda toplanması kararlaştırılmıştı. Fakat çeşitli nedenlerle bu iş uzadı ve kongre 23 Temmuzda toplanabildi. Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldikten sonra Müdafaa-i Hukuk cemiyetinin kongre hazırlıklarını görmüş ve bu hazırlıkları yetersiz bulmuştu. Kongre hakkında düşünceleri ise şöyle idi:

"Kongreyi mahalli ve dar sınırlar içerisinde bir kongre olmaktan çıkarıp, ülke çapında vatan ve milletimizin kurtuluşu yolunda hayati kararlar verecek ulusal bir olay şekline sokmak gerekir." Kongre Mustafa Kemal Paşa sayesinde bu kimliğe dönmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten ayrılmasından, kongrenin geçen zaman; 15 gün kongre hazırlıkları dışında birçok olaylarla doludur. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya ayak basması milli kurtuluş hareketinin çok önemli dönemeç noktalarından birisidir. Fakat olayların gelişimine bakınca görüyoruz ki, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da geçirdiği günler ve yaşadığı olaylar üzerinde daha çok durulması gerekir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Müfettişliği'nden ve askerlikten ayrılmaya mecbur kalması hiçbir sıfat ve salahiyeti olmaksızın kendisini yakın çevresini, yani o günlerde arkadaşlarına lider olarak kabul ettirmesi, beraber mücadele etmeye karar verdiklerini söyleyen arkadaşlarının da yanından ayrılmasına neden olmuştur. Onu ayakta tutan Kolordu Kumandı Kazım Karabekir Paşadan

gördüğü destek ile güçlenmiştir. Fakat arkadaşlarından Albay Kazım Dirik ve eski Erzurum Valisi Münir Bey'in ayrılmaları o günkü koşullar içerisinde her insan gibi Mustafa Kemal Paşanın da içine düştüğü bunalım, önemli bir dönemin işaretidir.

Bunun dışında yer yer çözümler başlamış fakat bu çözümler onun yılmaz direnci karşısında fazla ilerleyememiştir.

Erzurum Kongresi'nin 10 Temmuz'da toplanacağı biliniyordu. Mustafa Kemal Paşa 8 Temmuz'da Müfettişlik görevinden ve ordudan istifa etmişti. 9 Temmuz günü Albay "Ravlenon", Mustafa Kemal Paşayı ziyarete geldi. Ravlenon, Erzurum'da işgal kumandanı olarak bulunuyordu ve başlıca vazifesi bu bölgedeki fazla silahların ve malzemenin mütareke hükümleri gereğince toplatılarak nakledilmesi idi. Ravlenon'un yanında iki mangadan biraz fazla asker vardı. İngiliz Albayı 9 Temmuz'da, yani Erzurum Kongresinin toplanacağını bildiği tarihten önceki gün, Mustafa Kemal Paşayı ziyarete geldi.

Mahzar Müfit KANSU bu olayı şöyle hikaye etmektedir:

"Henüz öğle yemeğini yemiştik. Daha sonra yerini, şeklini, iç teşkilatını anlatacağım bu evin methalinin sağ tarafına tesadüf eden odada oturuyor, paşa ile konuşuyorduk. Paşa'nın ordudan ve askerlikten çekilmesine rağmen Kazım Karabekir Paşanın gösterdiği dostluk ve nezaket eseri olarak emir eri Ali evde alıkonulmuştu. Ali, odaya geldi :

- Kolonel Ravlenon, sizi ziyaret etmek istiyor paşam,.. haberini ulaştırdı. Paşa, bir saniye, çatık kaşlarının altında bir güneş gibi açan bol ışıklı gözlerini Ali'nin gözleri içinde dolaştırdıktan sonra :

- Peki buyursunlar. dedi. Biraz sonra, Kolonel aramızdaydı. Paşa ile havadan, sudan şundan bundan bahseden konuşmalar yaptıktan sonra :

- İşittiğime göre, burada yarın bir kongre açacak imişsiniz?. dedi. Paşa ; kesin bir sesle ;

- Evet milletçe açılması takarrür etmiştir, dedi ve muhavere karşılıklı şöyle devam etti:

Kolonel: -Açılmaması daha münasip olacaktır:

Mustafa Kemal Paşa - Kongre muhakkak toplanacak ve gününde açılacaktır. Millet buna karar vermiştir. Açılmamasını tavsiye eden mütalaanıza hakim olan sebepleri bile sormayı lüzumlu görmüyorum.

Kolonel - Fakat, hükümetim, bu kongrenin

toplanmasına müsaade edemez.

Mustafa Kemal Paşa - Ne hükümetinizden, ne de sizden müsaade istemedik ki, böyle bir müsaadenin verilip, verilmeyeceği bahis mevzuu olsun.

Muhaverenin tam bu asabi ve çetin noktasında emir eri elinde kahve tepsisi olduğu halde odaya girdi. Paşa ile İngiliz miralayını arasındaki muhavere tabii bir şeyler sezmiş olacak ki, o andaki jestini asla unutamayacağım. Bu saf, dürüst ve sadık Anadolu çocuğu gözlerimin içine bakarak, göz ve kaşlarıyla işaret ederek :

- Koloneli kapı dışarı edeyim mi ? diye sordu. Bende onun dili ile, yani kaş göz hareketleri ile:

- Kahveyi ver, dışarı çık! İşaretini verdim. Ali kahveyi verip dışarı çıktıktan sonra, Paşa ile Kolonel arasındaki muhavere yeniden şiddetlendi. Kolonel :

- Kongreden vazgeçmezseniz kuvveti cebriye ile toplantının dağıtılmasına mecburiyet hasıl olacak, dedi. Paşa da, derhal aynı şiddetle mukabele etti :

- O halde biz de, mecburi ve zaruri olarak kuvvete kuvvetle karşı koyar ve herhalde milletin kararını yerine getiririz.

Paşa çok sinirlenmişti. Hiddetli zamanlarında kaşları çatılır ve gözleri sağa ve sola çevrilerek ateş saçar. Paşa yine bu halde idi.

- Ne pahasına olursa olsun kongreyi yapacağız , diyerek yerinden kalktı ve Lord Curson'un yeğenine kesin bir şekilde :

- Mülakatımız bitmiştir, dedi. Kolonel'in ters bir cevap verip Paşayı daha çok sınırlendirmesine mani olmak için ben de hemen oda kapısını açtım ve:

- Lütfen Kolonel.. diyerek kapıyı gösterdim ve muhakkak ki, Paşanın muhataplarını esir halinde tutan yüksek iradesinin sevk ve tesiri altında Kolonel açtığı oda kapısından ağzından tek kelime çıkmadan ve sapsarı bir yüzle basıp gitti."

İngiliz Albayı gittikten sonra Mustafa Kemal Paşa Müfit Beye şöyle diyordu:

- Miralay bey, böyle blöflerle, tehditlerle bizi kararımızdan vazgeçirebileceğini zannediyorlar.

Azmi milletin, iradeyi milliyenin ne demek olduğunu bilmiyor. Bununla beraber, her ihtimali nazarı dikkate almalıyız. Pek ihtimal vermiyorum ve ciddi telakki etmiyorum ama, şayet bu zat, kongrenin toplanmasına müdahale etmeye ve mani olmaya kalkışsın, bizim de tedarikli bulunmamız lazım gelir. Aklıma kolordudan biraz muhafız asker istemek gelmiyor değil. Fakat bu, iyi

bir şey olmaz. Kongreyi millet değil, asker yaptı ve yaptırdı derler. Ordunun baskısı ve müdahalesi altında Erzurum Kongresi'nin yapılmış olduğu hakkında herhangi bir tahmin yürütülmesi dahi işimize elvermez.

Azizim Mahzar Müfit! Sen şimdi çık, polis müdürü ile jandarma komutanını gör. Kongrenin yarın toplanamayacağı muhakkak olmakla beraber, yarın veya herhangi gün toplanacak olursa olsun, İngilizler tarafından müdahale vaki olduğu takdirde mani tedbir almalarını kendilerinden talep et. Bununla beraber, ben, şahsen müdahale ihtimalini zayıf görüyorum, işi izam etmeden anlat, anlamalarını temin et mahremiyetine dikkat göstermelerini de hatırlatmayı unutma.

Mahzar Müfit Bey, bu talimat üzerine, hemen polis müdürü Saffet Bey'in yanına gitmişti. Jandarma Kumandanı Ferit Bey'i oraya davet ettiler. Konuyu görüşerek, alınacak tedbirleri kararlaştırdılar. Seçme polis ve jandarmalara sivil elbise giydirilecek ve kongrenin toplanacağı gün seyirci halktan kimseler gibi bunlar orada hazır buluncaklardı. Eğer herhangi bir müdahale olursa, müdahaleyi silahla önleyeceklerdi.

Mustafa Kemal Paşa bu tertibi beğendi. Fakat aslında, fazla bir endişesi yoktu. Mahzar Müfit şöyle diyordu :

- Hoş, bu da olmasaydı, herhangi bir menfi ihtimal karşısında benim, Ali Şevket, Cevat, Abbas ve 1 - 2 arkadaşı dahi kongre binası önüne gönderilmem, kongreyi muhafaza etmek için کافی gelirdi.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kolay olmamakla beraber, tesadüfen kazanılmadığı da şu küçük olaydan anlaşılacaktır. Zamanın Amerika'sı sayılan İngiliz İmparatorluğu'nun Erzurum'daki mümessili Albay Ravlenson, aynı zamanda Lord Curzon'un yeğeni idi. Dünya üzerinde yıkılmaz zannedilen bir hakimiyet kurmuş bulunan koca İngiliz İmparatorluğu'nun, Erzurum'daki işgal kuvvetleri kumandanına, Mustafa Kemal Paşa'nın davranışı, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na kararlı olan insanların nasıl hareket edeceğini göstermektedir. Önemli olan ikinci husus, Mustafa Kemal Paşa'nın kongreyi muhafaza için Kolordudan asker istememesidir. Kendisi asker olduğu halde, Mustafa Kemal Paşa'nın daha o zaman halk hareketinin önemini ve etkisini dikkate almasını, düşündürücü bir gerçek olarak kabul etmek gerekir.

İngiliz Albayı Mustafa Kemal Paşa'dan gördüğü bu kötü muameleye ve hakarete rağmen,

ikinci bir ziyarette daha bulunmuştu. Bu ziyaretinin sebebi de, mütarekenin silahlarla ilgili hükmünü uygulatamaması idi. Kazım Karabekir Paşa, Ravlenson'un silahlarla ilgili teşebbüslerini çeşitli mazeretler ve oyunlarla bugünlere kadar önlemişti. Ravlenson vazifesini yapamıyor ve bunun sıkıntısını çekiyordu. O kadar bunalmış olacak ki, birkaç gün evvel resmi görevden ayrılmış bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın tavassutunu isteyecekti.

Bu ziyareti de, yine Mahzar Müfit Beyden dinleyelim:

- "Kazım Karabekir Paşa tedbir ve cephanenin nakline mani olunca İngiliz albayı da bu "Yol kapamalarının, yarma yıkılmalarının, hat bozulmalarının" sonu gelmediğini ve kendisinin tertip tertip üstüne atlatıldığını görünce Kazım Karabekir Paşaya karşı sert bir hareket tavrı almış ve şiddetli teklif ve ihtarlarda bulunmaya başlamıştır.

Kazım Karabekir Paşa, artık çıkar yol kalmadığını görünce :

-Kolonel'im, beyhude uğraşıyorsunuz, millet bu silahların buradan kaldırılmasına katıyen müsaade etmeyecektir, diyerek baklayı nihayet ağzından çıkarmış ve Kolonel'e şu tehdidi de savurmuştur :

- Bu işte ısrar ederseniz hayatınız dahi tehlikeye girebilir ve ben mesuliyet kabul etmem.

Kolonel bu vaziyeti görünce, Mustafa Kemal Paşa'ya başvurdu Paşa'ya :

- Ordu Müfettişliğinden çekilmiş ve hatta ordudan istifa etmiş bulunduğunuzu biliyorum. Fakat Kazım Karabekir Paşa nezdinde müessir bir tavassutta bulunabileceğinizden eminim. Kendisine hakikati anlatınız ve gereken tavsiyede bulununuz, teklifini yaptı. Mustafa Kemal Paşa, daha evvelki hadisenin tesiri altında veya bir başka mülahazanın sevgiyle olacak ki, Kolonel'e karşı çok sert davrandı. Kazım Karabekir Paşa hakkındaki şikayetlerini reddyledi ve açıkça :

- Bu silahlar milletin malıdır. Millet bunları vermeyecektir, dedi.

Sonra,bilmiyorum, yine ne düşündü, mülakat hitam bulmuş olduğu halde :

- Bununla beraber, Kazım Karabekir Paşa Hazretleri nezdinde hususi surette bir kere teşebbüste bulunur ve müracaatınızdan bahsederim, dedi.Kolonel, sert ve huşunetli bir sahneden sonra bu cümleyi işitince, adeta çıldırarak kadar memnun oluşunu yüzünden dağılan tebessüm ile saklayamadı."

Bu anı bizi şu sonuca vardiıyor. Erzurum kongresinin yapılmasını ve gerçekleşmesini istemeyen dış ve iç güçlerdir.

İstanbul hükümeti kesinlikle böyle bir kongrenin toplanması yanında yer almamaktadır. Çünkü onlar ümitlerini Wilson Prensipleri nedeni ile Amerika'ya İngiliz Muhripler Derneği aracılığı ile de İngiltere'ye bağlamışlardır. Amaç Anadolu'yu ve ülkeyi kurtarmak değil, sadece yönetimlerini güvenceye alarak varlıklarını sürdürmektir.

Dış güçler ise o zaman en büyük güç İngiltere'dir. Gizli antlaşmalar gereğince yapılan paylaşımın sonucunu görmek istemektedirler. Sevr Antlaşması bu paylaşımı Antlaşmaya yansıyan şeklidir. O nedenle İzmir işgal edilmiş, ülkenin bir çok yerine işgal güçleri girmiş, İstanbul, denetim altına alınmıştır. İngiltere'ye göre Osmanlı İmparatorluğu bitmiş, egemen olduğu topraklarda kendi denetim ve emirleri doğrultusunda paylaştırılmıştır. O halde Erzurum Kongresi'nin toplanması engellenmelidir. Baskı ve tehditler bu nedenle kongre hazırlıkları sürdükçe daha da artarak devam etmiştir.

Milli bir hareket ortaya çıkacak olursa bunun neler yapabileceğini hesaplayan İngiltere'nin Anadolu üzerindeki oyunları Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiş ve sürmüştür. İç isyanların çoğunda İngiltere'nin teşvik ve desteği vardır.

ERZURUM KONGRESİ 23 TEMMUZ 1919

Erzurum Kongresi 13 gün gecikme ile 23 Temmuz günü Erzurum'da bir okul binasında toplandı. Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye üye olarak katılabilmesi ve başkanlığa seçilmesi önemli idi. Bu nedenle ; Erzurum delegelerinden emekli binbaşı Kazım Bey'le Cevat Bey (DURSUNOĞLU) delegelikten istifa ettiler. Onların istifası ile Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in kongreye katılmalarına imkan tanınmış oldu. Fakat delegelerin bir kısmı Erzurum'da toplanmaya başlayınca, Mustafa Kemal Paşanın Kongre başkanlığına seçilmesini istemiyorlardı. Trabzon Delegeleri Mustafa Kemal Paşanın özel durumlarını ileri sürerek kongre başkanlığına seçilmesi halinde batılı devletler tarafından kongrenin başka türlü yorumlanacağını düşünüyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa ise, tam tersi kendisinin kongre başkanlığına seçilmesini zorunlu görüyordu. Bunun nedeni de kongreye hakim olmak ve liderlik yolunu açmaktı.

Mustafa Kemal Paşa'nın kongre başkanı seçilmesinde Kazım Karabekir Paşa'nın delegeleri çağırarak telkinde bulunması önemli derecede etkili olmuştur.

Bunun yanında delegeler başka bir başkan adayı da tespit edememişlerdi. Karşı olanlar oy kullanmadıklarından Mustafa Kemal Paşa çoğunluğun oyları ile kongre başkanı seçilmiş oldu. Mustafa Kemal Paşa kongre başkanı olarak yaptığı konuşmada diğer ülkelerdeki başkaldırı ve işgal güçlerine gösterilen direnişleri uzun uzun anlattı. Böylece ülkemizdeki direnme ateşinin ilk kıvılcıklarının Erzurum'da başlaması gerektiğini delegelere açıkladı.

23/ 24 Temmuz gecesi Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'dan özel olarak bildirilen haberdan sonra Sadaretin 23 Temmuz günü bir tebliğ yayınlamış olduğu da ortaya çıktı. Bu tebliğde Anadolu'da kargaşalık çıktığı, Anayasaya aykırı olarak Mebusan Meclisi adı altında toplantılar yapıldığı, bu gibi hareketlerin padişahın hukukuna vatanın yüksek menfaatlerine aykırı olduğu hareketin mutlaka bastırılması isteniyordu.

Kongre'nin ikinci günü Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın beyannamesi görüşüldü ve buna bir cevap verilmesi kararlaştırıldı. Kongrece hazırlanıp padişaha, sadrazama, belediye başkanlarına, cemiyetlere, idare amirlerine ve büyük kumandanlara telgrafla bildirilen cevapta Anayasaya aykırı davranan kuruluşun hükümet olduğu, gerçeklerin tahrip edildiği, vatanın menfaatleri için hizmette bulunan askeri ve mülki makamların aynı amaç için çalışan kongreye yardım etmeleri gerekirken bunu önlemeye çalışmanın aklın alacağı bir iş olmadığı Mebusan Meclisi'nin zaman kaybetmeden toplantıya çağırılması gerektiğini vurguluyordu.

Bütün bu durumlar gösteriyor ki, kongre çok zor koşullarda toplanmış, çalışmalarını da İstanbul hükümetinin baskısı altında tehditle dağıtılmayı amaç tutan davranışları ile tamamlamıştır.

Kongre'nin bütün bu baskılara boyun eğmemesinin birinci nedeni kongre başkanlığını yapan Mustafa Kemal'in göstermiş olduğu direnç ve özveridir. Onun liderlik vasıfları tüm Kongreye egemen olmuş ve güven vermiştir. Bu güven sonucundadır ki Erzurum Kongresi bütün baskılara bir başkaldırı niteliğini kazanmıştır.

KONGRE KARARLARI :

7 Ağustos 1919 günü çalışmaları sona erdiren

Erzurum Kongresi aynı tarihle bir bildiri yayınladı. Bu bildiri telgrafla bütün ülkeye ilan edildiği gibi, 10 Ağustos Günü " Türk Matbaasında" bastırılarak birlerce nüsha olarak her tarafa ulaştırılmıştır. Böylece Erzurum Müdafaa-i Hukuk kongre kararları içte ve dışta büyük yankılar uyandırmış, ülkenin geleceğini bundan sonra bu kongreyi yapanların yönlendireceği ortaya çıkmıştır.

Kongrede alınan kararlar şunlardır :

1- Kendini en yakın ve en kanlı tehlikeler karşısında gören Doğu Anadolu vilayetleri, mukaddesatını bizzat kendisi muhafazaya kararlıdır.

2- Trabzon vilayeti ile Canik (Samsun) sancağı ve Doğu Vilayetleri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elaziz, Van, Bitlis vilayetleri ve bu bölgedeki müstakil vilayetler hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ve Osmanlı camiasından ayrılması mümkün olmayan bir bütündür.

3- Osmanlı Vatanının bütünlüğünün ve milli bağımsızlığının, saltanat ve hilafet makamının korunması için Kuvayi Milliye'yi amil ve iradei Milliye'yi hakim kılmak esastır

4- Her türlü işgal ve müdahaleye birlik olarak müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir. Hıristiyan unsurlara yeni imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.

5- Öteden beri birlikte yaşadığımız gayri Müslimlerin, kanunlarımızla kabul edilmiş müktesep haklarına riayetkarız. Kendilerinin mal, can ve ırzlarının korunacağı teyit olunmuştur.

6- Merkezi hükümetin, yabancı devletlerin tazyiki ile buraları terk ve ihmal etmek mecburiyetinde kalması ihtimaline göre gerekli tedbir ve kararlar alınmıştır.

7- İhtilaf devletlerince, 30 Ekim 1919 tarihindeki hudutlarımıza riayet edilmesini ve bu suretle tamamiyle hak ve adalete uygun davranılması.

8- Bağımsızlığımız ve vatanımızın bütünlüğü mahfuz kalmak şartıyla, memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fenni, sınıai, iktisadi yardımını memnuniyetle karşılarız.

9- Merkezi hükümetimizin, Milli Meclisi hem men ve zaman kaybetmeksizin toplanması ve bu suretle millet ve memleket mukadderatı hakkında alınacak bütün kararları Milli Meclisin mura-kabesine arz etmesi mecburidir.

10- Milli Vicdandan doğan cemiyetler birleşerek "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adını almıştır. İşbu Cemiyetin particilikle

hiçbir alakası yoktur. Bütün müslüman vatandaşlar cemiyetin tabii üyesidir.

11- Kongre bir "Heyeti Temsiliye" seçmiştir. Köylerden başlayarak vilayet merkezlerine kadar mevcut milli teşkilat ve tevhid ve teyid edilmiştir. "

SONUÇ :

1- Erzurum Kongresi yayınladığı bildiri ile anlatıldığı gibi Doğu Anadolu'daki Vilayeti Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni birleştirmiş ve Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı ile Doğu Anadolu'da tek bir cemiyetin faaliyet göstermesini kabul etmiştir.

2- Bildiride her türlü işgale karşı direnileceği kararlaştırılmıştır.

3- Osmanlı Hükümetinin dağılması tehlikesine karşı gerekli tedbirlerin alınacağı kararlaştırılmıştır.

4- Türk Tarihinde ilk defa millet iradesini hakim kılma düşüncesi açıklığa çıkmıştır.

5- Türkiye'nin bölünmez ve parçalanmaz bir bütün olduğunu, Ermenilere ve Rumlara, ihtilaf devletlerine verilecek toprak bulunmadığı kabul edilmiştir.

6- Türkiye'nin yeni sınırları Misaki Milli'den önce Erzurum Kongresi'nde tespit edilerek ilan edilmiştir.

7- Merkezi Hükümetin Yani ,İstanbul Hükümetinin düşman baskısı altında bulunduğu, bu nedenle hükümetten hiçbir şey beklememek gerektiği açıklanmıştır. Bunun sonucunda yeni bir hükümet kurulacağı teyit edilmiştir. Bu kongrenin sonucunda Mustafa Kemal Paşa'nın kapanış nutkunda belirttiği gibi tarih bu kongreyi eşine rastlanmamış bir büyük eser ve tüm emperyalist güçlere başkaldırı hareketi olarak kaydetmiştir.

* Eğitimci-Avukat

KAYNAKÇA

Milli Mücadele (Usulsal Kurtuluş Savaşı 2 Cilt) : Sebahattin SELEK

Nutuk : Mustafa Kemal ATATÜRK

Milli Mücadele Tarihi : Doğan AVCIOĞLU

